

вивезення, перемішували видання з різних відділів на полицях книгосховища, викрадали свіжі номери радянських газет та журналів, що надходили до Бібліотеки лише для німецького керівництва, і таємно розповсюджували їх серед киян. Вони підготували точну документацію того, що було вивезено німцями з книгозбірні (не збереглася). Підпільна група здійснювала дуже небезпечну роботу, але не була розкрита гестапівцями, хоча влітку-восени 1943 р. фашисти почали здогадуватися про неблагонадійність працівників Бібліотеки й організували за ними таємний нагляд [8].

Не можна не згадати подвиг співробітників Інституту гідробіології Академії наук і деяких бібліотекарів Київської міської книгозбірні, які близько трьох тижнів знаходилися у замуrowаному підвалі Інституту [9]. Є свідчення, що 18 жовтня 1943 р., коли ситуація стала занадто небезпечною, керівник підпільної групи Л. Масленков дав наказ замуrowуватися. Одинадцять героїв на чолі з кандидатом педагогічних наук працівником Інституту гідробіології Ю. Марковським протрималися у сирому підвалі з нестачею повітря, без світла, з обмеженою кількістю води та їжі до вступу в місто радянських військ. Крім науковців інституту, замуrowувалися у підвалі й бібліотекарі Т. Марківська та Г. Даниленко. В тій ситуації це був, можливо, єдиний шанс врятувати своє життя. Крім того, підпільники зберегли цінне інститутське обладнання, яке німці хотіли вивезти до Німеччини. Вони закопали його в підвалі, а в ящики, підготовлені до вивезення, насипали каміння. Бібліотекарі взяли з собою в підвал цінні книжки з міської Бібліотеки та книгозбірні Інституту легкої промисловості.

У ніч з 5 на 6 листопада 1943 р. гітлерівці висадили в повітря будинок Бібліотеки. У потужній пожежі повністю загинули не лише весь її фонд, у т. ч. цінні видання з інших книгозбірень та приватних колекцій, звезених із окупованих територій, а й всі інші матеріальні цінності, від високої температури завалився дах, включаючи металеві перекриття. Будівля книгозбірні вигоріла май-

же повністю. Залишилися лише фундамент і цегляний корпус. Загалом було знищено понад мільйон друків, каталоги, картотеки, меблі, безцінні архівні матеріали.

У мирний час відродження Бібліотеки розпочалося фактично з нуля. У 1954 р. відбудована книгозбірня знову відкрила свої двері для читачів. Вона стала ще кращою, ніж до війни. Однак втрачені унікальні фонди вже ніколи не вдасться повернути. Найбільш цінні видання, вивезені німцями, також безслідно зникли у вирі війни.

Від закінчення найжорстокішої війни в історії людства минуло вже 65 років, але пам'ять про мужніх бібліотекарів зберігається. І на фронті, і в тилу, і віч-на-віч з ворогами у стінах книгозбірні представники однієї з найбільш гуманних професій відстоювали найвищі людські цінності – право на мирне небо над головою, на життя без насильства, ксенофобії, расової нерівності. Мудрість і правда сотень поколінь, втілені у друкованому слові, захищались у грізний воєнний час бібліотекарями твердо і непохитно. І за це їм вічна наша вдячність.

Список використаної літератури

1. Культурное обслуживание воинских частей // Сов. Украина. – 1941. – 2 июля.
2. Літопис Національної парламентської бібліотеки України. Ч. II : березень 1917 – 1943 р. / Нац. парлам. б-ка України ; авт. колектив : П. Б. Гапченко, С. Л. Зворський. – К., 2001. – С. 130–134.
3. Наше завдання // Укр. сл. – 1941. – 12 листоп.
4. Збереження бібліотечного фонду // Укр. сл. – 1941. – 12 листоп.
5. Бібліотеки готуються до відкриття // Укр. сл. – 1941. – 17 жовт.
6. Дубровіна Л. Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943 рр.) / Л. Дубровіна, Н. Малолетова // Бібл. вісн. – 2001. – № 3. – С. 7–10.
7. Марківська Т. Бібліотека ім. ВКП(б) / Т. Марківська // Київ. правда. – 1943. – 26 листоп.
8. Марківська Т. В київських бібліотеках // Рад. Україна. – 1943. – 17 листоп.
9. 15 днів у замуrowаному підвалі : (розповідь київ. вченого Юрія Марківського) // Рад. Україна. – 1943. – 26 листоп.

СУЧАСНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

*Г. Гуцол, заступник директора
з наукової роботи Державної наукової установи
«Книжкова палата України імені Івана Федорова»*

ФОРМУВАННЯ ФОНДІВ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК: ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

НА сучасному етапі розвитку комп'ютерних технологій та впровадження їх в усі сфери життя суспільства потреба в електронній інформації постійно зростає. Свідченням цього є стрімкий розвиток проектів переведення на електронні носії (оцифрування) бібліотечних фондів, що отримали назву цифрових бібліотек. Із розмаїття цих проектів можна виділити національні (проекти в межах окремих країн), континентальні (наприклад, «Європейська цифрова бібліотека» – Europeana) та глобальний міжнародний проект «Світова цифрова бібліотека» (World Digital Library). Вартість таких проектів сягає сотень мільйонів, а то й мільярди доларів.

В Україні розроблено проект Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», концепцію якої схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 року № 1579-р. Програма передбачає: переведення в електронну форму документів, що зберігаються в Державному бібліотечному, Національному архівному та Музейному фондах, фонді Державного архіву друку Книжкової палати України тощо; забезпечення доступу до зазначених фондів із використанням Інтернету; створення єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів та єдиного веб-порталу «Біблі-

отека – XXI». Вартість національного проекту вже відома – 344 млн. грн.

Термін зберігання друкованих видань обмежується строком експлуатації паперу, з якого виготовлено видання, і залежить від умов його зберігання та інтенсивності використання. Електронний аналог друкованого видання може зберігатися безстроково і експлуатуватися без обмежень за умови періодичного перезавантаження його на нові носії інформації і ретрансляції в актуальні формати представлення даних.

Традиційно фонди цифрових бібліотек формуються з оцифрованих (відсканованих) видань. При цьому найкращий результат досягається за умови сканування з роздільною здатністю не менше, ніж 300 dpi зі збереженням кольорового зображення окремих сторінок у графічному форматі TIFF та «збирання» їх в електронне видання у форматі PDF. Для публікації в Інтернеті необхідний також збереження у вторинному форматі JPEG із ущільненням зображень.

При такій технології продуктивність процесу багато в чому залежить від обладнання для сканування, вибір якого, у свою чергу, залежить від форматів видань, що підлягають оцифруванню. Проте найбільш трудомістким та високовартісним процесом є ретушування або, інакше кажучи, «очищення» зображень у графічному редакторі з метою поліпшення їхньої якості. В цьому випадку трудомісткість процесу визначається станом збереження оригіналу.

Наприклад, найбільш цінна з історичної точки зору і затребувана науковцями частина фонду Державного архіву друку Книжкової палати України, що потребує першочергового оцифрування, складається із заборонених органами цензури видань 1917–1940 років, а також фонду спеціального зберігання 1917–1976 років. Цей фонд, що довгий час зберігався у підвалах, коли Книжкова палата перебувала в м. Харкові, знаходиться в критичному стані. Особливо це стосується газетних видань 1917–1930 рр., збирання яких є унікальним. Навіть незважаючи на умови зберігання, процеси природного старіння глибоко позначилися на них. Ламкість паперу, великий формат видань вимагають спеціального обладнання для їхнього оцифрування. Проте головна складова програмно-технічного комплексу для отримання якісних цифрових копій таких видань – спеціальне програмне забезпечення, здатне розпізнавати та відновлювати зображення тексту, який став майже нечитабельним внаслідок випаровування фарби. Таким комплексом може слугувати планетарний сканер формату A1 Пауерскан M7600 A1-20/25E, до комплексу якого входить скануюча станція та програмне забезпечення для відновлення зображень Book Restorer вартістю майже 1 млн. грн.

Зрозуміло, що процес формування ретроспективного фонду цифрової бібліотеки буде тривати багато років і потребуватиме великих капіталовкладень від держави, але іншого виходу тут немає.

Що стосується фонду сучасних видань, то його формування переважно відбувається таким самим шляхом, як і ретроспективного, з тією тільки різницею, що зображення потребують меншого опрацювання в графічному редакторі.

Проте комплектування цифрових бібліотек сучасними виданнями може здійснюватися не лише шляхом оцифрування друкованих видань.

Процеси підготовки видань до друку давно вже відбуваються за допомогою комп'ютерної техніки та інформаційних технологій. Існує низка спеціалізованих

пакетів програмного забезпечення під загальною назвою «Настільні видавничі системи». Наслідком цього є те, що практично всі сучасні друковані видання мають електронний аналог у вигляді оригінал-макету. У більшості своїй ці аналоги втрачаються одразу або через певний час після публікації видання. Особливо це стосується періодичних видань (зокрема газет), які містять актуальну, сьогоденну інформацію і, на відміну від книжок, ніколи не перевидаються. У кращому разі їхні оригінал-макети використовують для публікації на сайтах, у гіршому – просто знищують.

У 2010 році Книжковою палатою України проводиться науково-дослідна робота за темою «Дослідження ролі й місця електронних аналогів видань і бібліографічних баз даних у системі соціальних комунікацій», де, зокрема, передбачається вивчення можливості збирання, збереження та використання електронних оригінал-макетів друкованих видань. Результатом дослідження мають стати висновки щодо можливості створення та використання фонду електронних оригінал-макетів друкованих видань у Книжковій палаті України й пропозиції щодо внесення відповідних змін у законодавство України, зокрема в закони України «Про обов'язковий примірник документів» та «Про авторське право і суміжні права».

Такий спосіб поповнення національного інформаційного фонду має суттєві переваги як для держави, суспільства в цілому, так і для суб'єктів видавничої справи.

Переваги для суспільства:

1. Оперативне забезпечення повнотекстовою електронною інформацією про сучасну видавничу продукцію України.
2. Забезпечення однієї точки доступу (електронного депозитарію) до електронних версій усіх видань країни.
3. Полегшення пошуку електронних аналогів видань за допомогою довідково-бібліографічного апарату, створеного Книжковою палатою України.
4. Збереження можливості відтворення через великий проміжок часу найцінніших видань в їхньому первісному вигляді.

Переваги для держави:

1. Значне зменшення витрат з державного бюджету на оцифрування фондів бібліотек та архівів.
2. Презентація вітчизняної видавничої продукції світовому співтовариству.
3. Інтеграція в європейське суспільство, рівень інформатизації якого значно випереджає Україну.

Переваги для суб'єктів видавничої справи:

1. Зменшення витрат на комп'ютерну техніку для зберігання електронних оригінал-макетів видань.
2. Уникнення ризику втрати електронних оригінал-макетів цінних видань, що підлягають довготривалому зберіганню, в разі виникнення аварійних ситуацій на виробництві.
3. Безоплатна реклама продукції видавництва.
4. Можливість у будь-який час отримати електронний оригінал-макет свого видання для перевидання твору.
5. Отримання прибутку як видавцем, так і автором за використання електронних копій їхніх видань.
6. Гарантія дотримання авторського права під час використання електронних оригінал-макетів видань.

У рамках науково-дослідної роботи здійснено моніторинг видавництв, видавничих організацій, редакцій друкованих ЗМІ на предмет передавання електронних оригінал-макетів друкованих видань на зберігання в

Книжкову палату України. Вивчення проводилося шляхом розсилання електронною поштою розроблених Книжковою палатою інформаційних матеріалів: листа-звернення до суб'єкта видавничої справи, супроводжувальної записки та опитувального листа. Моніторингом охоплено 314 суб'єктів видавничої справи, зокрема 150 видавництв і видавничих організацій, що є членами Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, і 164 редакції друкованих ЗМІ (газет та журналів) із усіх регіонів, які було відібрано з баз даних друкованих ЗМІ Книжкової палати України за принципами стабільності випуску видань упродовж останніх двох років та рівномірності охоплення регіонів країни.

Опитувальний лист містив такі запитання:

1. Який вид видань випускає видавництво.
2. Чи готує воно електронні оригінал-макети видань.
3. Яке програмне забезпечення використовується для підготовки оригінал-макету видання.
4. В якому форматі електронний оригінал-макет передається до друку.
5. Як довго суб'єкт видавничої справи зберігає електронні оригінал-макети видань.
6. Чи використовує він електронні оригінал-макети видань іншим чином, крім друкування.
7. Чи траплялися випадки втрати електронних оригінал-макетів видань.
8. В якому форматі суб'єкт видавничої справи може передавати електронні оригінал-макети видань на зберігання в Книжкову палату України.

Кожне із запитань містило варіанти відповідей, які було підібрано за результатами усного опитування директорів активно діючих видавництв – членів правління Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів.

Дослідження ще не закінчено, проте вже зараз можна підбити деякі підсумки:

1. Довготривалий час («вічно», як написано в опитувальному листі) зберігають електронні оригінал-макети видань переважно видавництва, які випускають книжки, а також аркушеву продукцію (карти, плакати тощо).

2. Редакції деяких центральних газет використовують електронні оригінал-макети для публікації на власних сайтах, проте моніторинг цих сайтів доводить, що публікуються не цілком електронні аналоги видань, а лише окремі матеріали з них. Таким чином сам оригінал-макет не зберігається.

3. Згідно з Наказом Вищої атестаційної комісії України та Національної академії наук України від 7 липня 2008 р. № 436/311 «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», електронні версії наукових фахових видань, внесених до переліку ВАК, передаються у вищезазвану бібліотеку для публікації на сайті в розділі «Наукова періодика України». Проте ці видання не є електронними аналогами друкованих, а є електронними виданнями, побудованими на базі аналогів, оскільки містять зміст журналу в HTML-форматі з гіперпосиланнями на окремі статті у форматі PDF.

4. Переважна більшість суб'єктів видавничої справи здійснюють підготовку електронного оригінал-макету в програмному забезпеченні Adobe InDesign та практично всі передають його до друку у форматі PDF.

5. Незважаючи на те, що проведене Книжковою палатою дослідження викликало хвилювання у видавничій спільноті, все ж більшість суб'єктів видавничої справи дали ствердну відповідь на запитання щодо передавання електронних оригінал-макетів своїх видань на зберігання в Книжкову палату України.

З метою обговорення наболілих питань щодо формування фондів електронних бібліотек Книжкова палата України запросила керівників видавництв, видавничих організацій, редакцій друкованих ЗМІ, бібліотек тощо на засідання круглого столу «Електронні бібліотеки: проблемні питання видавництв, бібліотек, обов'язкового примірника, авторського права», який пройшов 15.10.2010 р. в рамках проведення II Міжнародного форуму «Проблеми розвитку інформаційного суспільства».

ПАРТНЕРСТВО. СПІВРОБІТНИЦТВО

*А. Микитенко, завідувачка відділу
Державного закладу «Національна парламентська бібліотека України»*

СПІВПРАЦЯ З ПРЕЗИДЕНТСЬКОЮ БІБЛІОТЕКОЮ ІМЕНІ Б. М. ЄЛЬЦИНА ЗІ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОЛЕКЦІЇ «ТЕРИТОРІЯ РОСІЇ»: ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ДОКУМЕНТІВ

МІЖНАРОДНЕ співробітництво бібліотек має давні традиції. Починалося воно з міжбібліотечного обміну книжками і бібліографічною продукцією. В умовах формування всесвітнього інформаційного простору, завдяки новітнім технологіям, міжнародне співробітництво в галузі бібліотечної діяльності стає невід'ємною частиною міжкультурної взаємодії країн. Інтеграція України у світовий інформаційний простір відкриває широкі можливості суспіль-

ству, надаючи доступ до колосального за обсягом масиву інформації. Становлення електронних бібліотек, оцифрування культурної спадщини та накопичення цифрового контенту є як однією з основних тенденцій у сучасній культурі, так і об'єктивною умовою розвитку глобальної інформаційної цивілізації. Співпраця бібліотек у цьому напрямі сприяє взаємному збагаченню національних культур, міжкультурному взаєморозумінню та формує позитивний імідж держави.